

СТАНОВИЩЕ

На проф. д-р Елка Мирчева

За дисертационния труд на Явор Николаев Иванов *Лексиката на среднобългарския превод на Диалозите на папа Григорий Двоеслов*, представен за придобиване на образователната и научна степен *доктор*

Със заповед РД-38-112 от 22.02.2022 г. съм определена за член на НЖ по процедурата за защита на докторската дисертация на Явор Иванов *Лексиката на среднобългарския превод на Диалозите на папа Григорий Двоеслов*.

Явор Иванов е възпитаник на СУ, където през 2016 г. се дипломира като *бакалавър* със специалност *Румънска филология*. В периода 2017–2018 г. завършва магистърска програма *Старобългаристика* към Катедрата по кирилометодиевистика. Веднага след това, 2018–2022 г., е редовен докторант в същата катедра. За негов научен ръководител е определен доц. д-р Петко Петков. Разработката е насочена към публична защита на предварително обсъждане в Катедрата по кирилометодиевистика, състояло се в края на януари т.г.

Представеният за защита труд е с впечатляващ обем. Съдържа 583 с. Състои се от Увод, 3 глави (Глава I – Папа Григорий; Глава II – Лексиката на среднобългарския превод на *Диалозите*; Глава III – Лексикални особености на *Диалозите*; Заключение; Използвани речници и Библиография.

В самото начало на този отзив искам да подчертая, че намирам темата на дисертацията за дисертабилна. *Диалозите* на папа Григорий във всичките им български преводи все още са слабо проучени от лингвистична гледна точка и всяко подобно изследване заслужава да бъде приветствано.

Началните страници на разработката представят целите и задачите, обекта и предмета на изследване, представят използваната методика. В центъра на вниманието на Я. Иванов е лексиката на превода на *Диалозите* на папа Григорий, осъществен през XIV в., а обект на изследването е неговият препис от известния ръкопис от РНБ, Санкт Петербург

Q.I.275. Авторът си поставя за цел „да бъдат проучени и систематизирани лексикалните езикови особености на втория славянски превод на съчинението на Григорий Велики, като те бъдат обработени по такъв начин, че текстът да послужи като източник за българската историческа лексикология“ (с. 9). За тази цел той прави пълна ексцерпция на обемния ръкопис и пристъпва към обработка на събрания материал. Отправна точка в изследването е корпусът от така наречените класически старобългарски паметници (КСП). Като коректив са привлечени и 2 други лексикографски труда – Речникът на Патриарх Евтимий и Речникът на Франц Миклошич.

Глава I въвежда в темата, като отделя място на личността и делото на папа Григорий Велики, на неговото Житие, на *Диалозите* и преводите им в старобългарската книжнина.

Покрай тези необходими за дисертацията страници в тази глава, Я. Иванов разглежда правописните и езиковите въпроси на преписа в ръкопис Q.I.275. Наблюденията безспорно имат своята стойност, но по мое мнение нямат място в разработката на тема, която разглежда лексикалния състав на паметника.

Лексиката от среднобългарския превод на *Диалозите* е подложена на няколко типа анализ, на които са посветени Глава II и Глава III на дисертационния труд.

В Глава II обширно място е отделено на разпределянето на ексцерпирания материал по словообразователни типове в рамките на граматичните категории на съществителните, прилагателните имена и глаголите. Този материал е представен в групи според наличните в тях суфикси и префикси. В същата глава са разгледани и композитните образувания в рамките на всяка една от категориите.

В Глава III същият лексикален материал е подложен на други типове систематизация. На практика те са 3: 1. Обособяване на групи с чуждоезикови заемки. След представянето на прабългарска, латинска, гръцка и германска лексика се преминава към друг вид анализ – 2. Представяне на лексика от среднобългарския превод на *Диалозите*, която липсва в КСП, но се среща при Патриарх Евтимий или при Миклошич. Глава III завършва с дял, наречен *Народна и битова лексика*. В този дял са представени 31 тематични групи, отразени в текста на *Диалозите*.

Разработката в дисертационния труд следва еднотипна структура. Опирайки се на зададените типове анализ и систематизация на материала, Я. Иванов представя извлечения от него материал във вид, който напомня речникови статии, подредени по азбучен ред. Находчиво решение с курсивиране на заглавната форма указва, че лексемата липсва в КСП. След заглавката следват новобългарско съответствие, гръцки паралел, подбрани примери за илюстративен материал, последвани от честотни данни за представянето на съответната лексема в текста. Блокът на своеобразната речникова статия включва изчерпателни данни дали съответната дума се среща или не в Речника на Патриарх Евтимий, а цитираните при Миклошич извори Иванов представя по начина, по който те са цитирани от учения.

Последната Глава IV Я. Иванов отделя за заключенията от труда си. В отделни подточки той обобщава в синтезиран вид това, което дава подробното разглеждане на съществителните, прилагателните, композитните образувания, заемките, народната и битовата лексика. Авторът отделя място присъщи за книжовния български език от XIV в. явления, които свързват словното богатство на среднобългарския превод на Диалозите с времето на възникването му през този превод, както и на причините за това.

Последните страници са дисертационния труд съдържат обемната библиография, с която се е запознал дисертантът в процеса на своята работа.

След направеното схематично представяне структурата на дисертационния труд и на начина на организация на анализирания в него материал ще премина към конкретните си впечатления от разработката на Я. Иванов.

В началото ще се върна на актуалността на темата, на големия интерес, който тя представлява, както и на малкото досегашни изследвания, посветени на лексикалния състав на преводите и на версиите на Диалозите в славянската книжоезикова традиция. Във връзка с това и в интерес постигане на адекватна представа за направеното досега, ще спомена, че от известно време проявявам интерес към темата и имам няколко, а не само една, цитирана в библиографията, публикации по темата.

Като основно постижение на автора трябва да се отбележи извличането на огромен обем лексикална информация, както и нейното систематизиране по различни типове критерии. В този смисъл основната цел на дисертанта, среднобългарският превод на

Диалозите на папа Григорий Велики да послужи като източник на българската историческа лексикология, е изпълнена успешно. Оттук нататък са възможни множество и различни по тип проучвания. В голяма степен съжалявам, че Иванов засега не се е възползвал от обработения от него материал. Силно се надявам, той да обмисля подобни проекти в бъдеще, за да осмисли и оползотвори получените данни.

Във връзка с това и с желание внимателният ми прочит на дисертационния труд да бъде от полза за младия колега, се насочвам към някои конкретни въпроси, свързани с разработката.

- Като цяло основни положения, върху които е изграден трудът, остават неизяснени. Струва ми се, че разработката трябва да стъпи върху теоретична основа. Имам предвид не пространно изложение, а това, следването на кои определени постановки и изследвания, са водещи за дисертанта, например в областта на словообразуването или по въпроса какво се разбира под народна и битова лексика.
- Среднобългарският превод на *Диалозите* включва в себе си *Житието на св. папа Григорий Велики*, което е присъединено към него като своеобразен увод. Я. Иванов използва за извличане на гръцките съответствия изданието на Кр. Диди на архаичния превод на *Диалозите*, а агиографският текст там не присъства. По тази причина авторът не привежда гръцки паралели за тази част от ръкопис Q.I.275. Във връзка с това искам да напомня, че текстът, издаден от Абихт и Шмит, е възпроизведен в изданието на Супрасълския сборник на Й. Заимов и М. Капалдо.
- Намирам, че освен сравнението с Речника на Патриарх Евтимий и Речника на Миклошич за намиране мястото на лексиката на среднобългарския превод на *Диалозите* в рамките на старата славянска книжнина ще бъде от полза привличането на Речника на Срезневски, както и особен акцент върху речници на съчинения, създадени или преведени през среднобългарския период.
- Екскерпираните лексеми от *Диалозите* са тълкувани с едно новобългарско съответствие. Определянето му в по-голяма степен следва да бъде съобразено

с конкретната употреба на думата в текста и да се избягва прехвърляне към съвременното ѝ значение. Така мъчтаньнъ не е „мечтателен“ в днешния смисъл по причина, че в контекста става дума за въображаем пламък от предизвикан от дявола мним пожар. В архаичния превод на това място стои вражда привидѣнїа. Неточност има и при определяне значението на поглавьнъ, тълкувано като „според броя на главите“. В текста става дума за два вида сърдечни съкрушения. Наказовати не е „наказвам“, а „поучавам, напътствам“.

- Един по-внимателен прочит би отстранил някои неточности в раздела, посветен на чуждите заемки. Етнонимите, назоваващи племето на готите и този на вестготите са попаднали в три различни групи: готинъ е при гръцките заемки, а един и същи пример с виготинъ един път е латинска, а втори път германска заемка. Говорейки за германските заемки, не бих се съгласила, че така може да бъде квалифицирано съществителното монахъ. Латинското phreneticum от съчинението на папа Григорий се явява в гръцкия превод на Диалозите като фрѣνїтїν. Среднобългарският превод предава лексемата като френтинъ. В този смисъл заемката няма място в словообразователната част от дисертационния труд, като пример към словообразователния тип съществителни на -инъ. Освен това френтинъ следва да се тълкува като „психическо заболяване, лудост“ и няма място на с. 531 в т. 3.6.17. *Имена за етническа и конфесионална принадлежност.*
- В езиковедските изследвания терминът *битова лексика* е твърде размит и обхваща неопределен брой битови понятия от един социално усвоен и необходим кръг предмети, които ползват човека в човешкото му съществуване. Трудно е и с *народната лексика*. Редица автори я противопоставят на книжовната, като използват за критерий сферата на употреба. Трудно е да се съгласим, че след тази народна и битова българска лексика от XIV в. имат място ксвоклии „спалня“, синкопъ „припадък“ или

попадналото в текста заради латинския оригинал название на „римска военна част“ поумеръ.

- Препоръчвам преосмисляне на материала, попаднал в т. 3.6.7., наречена *Микротопонимия*, където са попаднали *вездъна*, *гълбина*, *долъ* (между впрочем в тази група *долъ* присъства с 2 заглавки), *гровище*, *градиче* (*градиче* е и в група помещения и сгради) и т.н. Тези лексеми не могат да бъдат наречени микротопонимия.
- Както вече беше споменато, в дисертационния труд е дадено решително предимство на сравняване на ексцерпираната лексика от среднобългарския превод на *Диалозите* с Речника на Миклошич. От посочките в лексикографския труд на учения Я. Иванов отсява тези, които не повтарят КСП. Останалите, понякога доста странни, сигнатури авторът се стреми да следва плътно. Някои от тези посочки са към ръкописни паметници, които отдавна са издадени и изследвани, при което е настъпила промяна и в тяхното название. Препратката към български ръкопис от 1330 г., намерил място в публикацията *Хилядолетно честване за спомен на славянските апостоли св. св. Кирил и Методий в Белград*, 1863, всъщност е към приписката от Станиславовия/Лесновния пролог. Кормчая, кодекс, Миханович XIII в. е Иловичката кормчая от 1262 г. Разни омилии, кодекс, Миханович, XIII в. е известният Хомилиар на Миханович, издаден от фототипно от Р. Айтцетмюлер. В средата на XIX в. Фр. Миклошич избира за водещ в лексикографския си труд латинския език. Споменатият от него Кирилобелозерензис манастир, XV в. е Кирило-белозерският манастир.

Направените бележки не целят да омаловажат положителните страни на рецензирания труд, а да подпомогнат бъдещите изследвания на Явор Иванов, в частност изследванията му върху лексикалното богатство на *Диалозите* на папа Григорий Велики.

В заключение ще обобщя, че докторантът Явор Николаев Иванов е изпълнил успешно задачите, които си е поставил. Трудът му съдържа безценно лексикално

богатство. Направените от него справки в лексикографски трудове, приведените гръцки съответствия, подобраният илюстративен материал допълват в съществена степен скруполюзно квалифицираното по различни критерии словно богатство, което се съдържа в ръкопис Q.I.275. Искрено пожелавам на автора да се възползва за в бъдеще от направеното.

Като имам предвид всичко изложено дотук, предлагам на почитаемото Научно жури да присъди на Явор Николаев Иванов образователната и научна степен *доктор*.

09.04.2022 г.

Проф. д-р Елка Мирчева